

O'ZBEKISTON IQTISODIYOTIDA EKOLOGIK BARQARORLIK VA IQTISODIY O'SISH O'RTASIDAGI MUVOZANATNI O'RGANISH

Abdiyeva Flora Botir qizi

TDIU, "Yashil" iqtisodiyot kafedrası PhD. katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot O'zbekiston iqtisodiyotida yashil transformatsiya jarayonlarini, uning muammolarini va istiqbollarini tahlil qiladi. Markaziy Osiyoda qurg'oqchilikka moyil bo'lgan bu mamlakat iqlim o'zgarishi va resurslar tanqisligi kabi qiyin muammolarga duch kelmoqda. Maqolada O'zbekistonning uglerod intensivligi, qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ulushi va sanoat ishlab chiqarishining ekologik ta'siri kabi ko'rsatkichlarni tahlil qilish orqali mamlakatning ekologik siyosati bilan iqtisodiy o'sish o'rtasidagi muvozanat o'rganilgan. 2015-2023-yillar oralig'ida O'zbekiston Respublikasining Davlat statistika qo'mitasi, Iqtisodiyot va moliya vazirligi, shuningdek, Jahon banki va Xalqaro energetika agentligi kabi xalqaro tashkilotlarning ma'lumotlaridan foydalanildi.

Kalit so'zlar: Yashil transformatsiya, O'zbekiston iqtisodiyoti, ekologik siyosat, iqtisodiy o'sish, qayta tiklanuvchi energiya, barqaror rivojlanish, uglerod intensivligi.

Kirish

Dunyo iqtisodiyoti an'anaviy resurslar iste'molidan uzilib, ekologik jihatdan barqaror va past uglerodli iqtisodiyot modeliga o'tishning global jarayonida. O'zbekiston, Markaziy Osiyoning qurg'oqchil iqlimi va tabiiy resurslarga bog'liq iqtisodiy tuzilmasi tufayli, iqlim o'zgarishi va atrof-muhitning degradatsiyasi ta'siriga juda sezgir mamlakat hisoblanadi. Mamlakat an'anaviy ravishda energiya va suv resurslarini keng miqyosda iste'mol qiluvchi, qishloq xo'jaligi va sanoatga asoslangan iqtisodiyotga ega.

O'zbekiston "Yashil iqtisodiyot"ga o'tish zaruratini anglab, bir qator milliy strategiyalar, jumladan, "O'zbekiston Respublikasining 2030-yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish konsepsiyasi" va "Yashil iqtisodiyotga o'tish to'g'risida"gi Qonunni qabul qildi. Biroq, asosiy muammo ekologik modernizatsiya qilish bilan tezkor iqtisodiy o'sishni ta'minlash o'rtasidagi muvozanatni topishdan iborat.

Ushbu maqolaning maqsadi O'zbekistonning yashil transformatsiya sari yo'lida duch kelayotgan asosiy muammolar va imkoniyatlarni real statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilish, shuningdek, ekologik siyosat bilan iqtisodiy o'sish o'rtasidagi munosabatni empirik ko'rsatkichlar orqali o'rganishdir.

Metodologiya (Methods)

Tadqiqot sifat va miqdoriy tahlil usullaridan foydalangan. Ma'lumotlar manbai sifatida quyidagilar ishlatilgan:

- **O'zbekiston Respublikasining Davlat statistika qo'mitasining** 2015-2023-yillardagi hisobotlari (energetika, sanoat, qishloq xo'jaligi va atrof-muhit ko'rsatkichlari bo'yicha).
- **Jahon banki va Xalqaro energetika agentligi (IEA)** ma'lumotlar bazalari (YAIM, uglerod chiqindilari, energiya iste'moli bo'yicha).
- **O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va Vazirlar Mahkamasining** qaror va strategiyalari.

Tahlil usullari:

1. **Trend tahlili:** Qayta tiklanuvchi energiya manbalari (QuYE) quvvati va ishlab chiqarishining, shuningdek, asosiy sanoat tarmoqlaridan chiqadigan chiqindilar hajmining vaqt o'tishi bilan o'zgarishini kuzatish.

2. **Nisbiy ko'rsatkichlarni hisoblash:** Uglerod intensivligi (YAIM birligiga to'g'ri keladigan CO₂ chiqindilari) va energiya samaradorligi kabi ko'rsatkichlarni hisoblash va ularni mintaqadagi boshqa mamlakatlar (Qozog'iston) va o'rtacha dunyo ko'rsatkichlari bilan solishtirish.

3. **Siyosat tahlili:** Qabul qilingan qonun hujjatlarining amalga oshirilish darajasi va ularning iqtisodiy va ekologik ko'rsatkichlarga ta'sirini baholash.

Natijalar

Energetika sektoridagi yashil transformatsiya:

1-rasm. O'zbekistonda qayta tiklanadigan energiya manbalari¹

Statistika ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda QuYE ning umumiy energetika balansidagi ulushi 2020-yilda 0,5% atrofida edi. Biroq, 2024-yil boshiga kelib, mamlakatda 1,7 Gt dan ortiq quvvatga ega bo'lgan 10 ta yirik quyosh elektrostansiyalari va 600 Mt dan ortiq quvvatga ega shamol stansiyalari qurilishi va ishga tushirilishi yakunlandi. Bu 2023-yil oxirida QuYE ulushini qariyb **3%** ga yetkazish imkonini berdi. "Yashil energiya" loyihalariga jalb qilingan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar 3 milliard AQSh dollaridan oshdi.

Uglerod intensivligi va iqtisodiy o'sish:

Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonning uglerod intensivligi (kg CO₂ / 2015 AQSh dollarining YAIMi) 2015-yildagi 1,2 kg dan 2021-yilda 0,95 kg gacha kamaydi. Bu ijobiy tendentsiya bo'lsa-da, bu ko'rsatkich hali ham dunyo o'rtacha ko'rsatkichi (0,3 kg) va Yevropa Ittifoqi (0,1 kg) dan sezilarli darajada yuqori. Shu bilan birga, mamlakatning o'rtacha yillik YAIM o'sish sur'ati 2015-2023-yillarda 5-6% ni tashkil etdi, ya'ni ekologik yukni bir oz kamaytirish bilan birga iqtisodiy o'sishni saqlab qolish mumkinligini ko'rsatdi.

1-jadval

Doiraviy Fabrika Modelining Ekologik Ta'siri²

Ko'rsatkich	An'anaviy ishlab chiqarish	Doiraviy fabrika modeli
CO ₂ chiqindisi	120 mln tonna/yil	90 mln tonna/yil (-25%)
Suv iste'moli	10 km ³ /yil	6 km ³ /yil (-40%)

¹ <https://yuz.uz/uz/news/yashil-energetika-istiqbollari>

² O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi ma'lumotlari, 2023-yil.

Ko'rsatkich	An'anaviy ishlab chiqarish	Doiraviy fabrika modeli
Chiqindilarni qayta ishlash	15%	50%

Sanoat va qishloq xo'jaligidagi muammolar:

Sanoat ishlab chiqarish hajmi 2023-yilda 2015-yilga nisbatan 40% ga o'sdi. Biroq, ayni paytda, sanoat korxonalaridan chiqadigan zararli moddalar chiqindisining hajmi barqaror yuqori darajada (yiliga 2,5 million tonnadan ortiq) saqlanib qoldi. Qishloq xo'jaligida, YAIMning 25% ini tashkil etuvchi paxtachilik hali ham juda ko'p miqdorda suv va pestitsidlarni talab qiladi, bu esa Ara'l dengizi muammosini kuchaytirishda muhim omil bo'lib qolmoqda.

Muhokama

Olingan natijalar O'zbekistonning yashil transformatsiya yo'lida bir qator murakkab muammolar va istiqbolli yo'nalishlar mavjudligini ko'rsatadi.

Rivojlanish Istiqbollari:

1. **Quyosh va Shamol Energetikasining Katta Potentsiali:** Mamlakatda QuYE ni rivojlantirish uchun geografik va iqlim sharoiti ajoyib. Hukumatning 2030-yilga borib 12 Gt QuYE quvvatini qurish re'al rejasi mamlakat energiya xavfsizligini oshirish va uglerod izini kamaytirish imkoniyatini beradi.

2. **Xususi Sektor va Xalqaro Hamkorlikning Roli:** "Masdar" (BAA), "ACWA Power" (Saudiya Arabistoni) kabi global kompaniyalar bilan tuzilgan shartnomalar nafaqat kapital, balki zamonaviy texnologiyalarni ham olib kelmoqda.

3. **Energiya Samaradorligi:** Eski energetika tarmoqlarini modernizatsiya qilish va energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish orqali energiya intensivligini pasaytirish bo'yicha katta imkoniyatlar mavjud.

Mavjud muammolar:

1. **Moliya va Investitsiyalar Tanqisligi:** Yashil loyihalarning keng miqyosda amalga oshirilishi uchun katta miqdorda investitsiyalar talab etiladi, bu esa davlat byudjeti yoki xalqaro kreditlar uchun katta yuk hisoblanadi.

2. **Texnologik va Kadrlar Tayanchining Zaifligi:** Mamlakatda hali ham "yashil" sohalar bo'yicha mutaxassislar va ilg'or texnologiyalar etarli emas.

3. **An'anaviy Iqtisodiy Tuzilmaning Inersiyasi:** Neft, gaz va paxta kabi an'anaviy tarmoqlar iqtisodiyot va eksportda hali ham ustunlik qiladi, ularni barqaror alternativalar bilan almashtirish uzoq vaqt talab etadi.

Ekologik Siyosat va Iqtisodiy O'sish O'rtasidagi Muvozanat.

Dastlabki natijalar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston "o'sishni qurbon qilmasdan" ekologik yukni kamaytirish strategiyasini amalga oshirmoqda. Biroq, bu jarayon sekin va nozik. Yashil transformatsiya qisqa muddatda qo'shimcha xarajatlarni keltirib chiqarishi mumkin, ammo uzoq muddatda yangi "yashil ish o'rinlari", energiya mustaqilligi va ekoturizm kabi yangi iqtisodiy o'sish o'choklarini yaratish imkoniyatiga ega.

Xulosa

O'zbekiston yashil transformatsiya yo'lida jiddiy qadamlar tashlamoqda, ayniqsa, qayta tiklanuvchi energiya sohasida sezilarli taraqqiyot qayd etilmokda. Biroq, mamlakat hali ham an'anaviy sanoat va qishloq xo'jaligi amaliyotlaridan kelib chiqadigan jiddiy ekologik muammolarga duch kelmoqda.

Muvaffaqiyatli yashil transformatsiya uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

— **Yashil Innovatsiyalarni Rag'batlantirish:** "Yashil" texnologiyalar va startaplarni qo'llab-quvvatlash, shu jumladan, soliq imtiyozlari va grantlar berish.

— **Kadrlar Tayyorlash:** Atrof-muhit muhandisligi va barqaror resurslar menejmenti bo'yicha oliy ta'lim dasturlarini rivojlantirish.

— **Keng Qamrovli Yondashuv:** Nafaqat energetika, balki suv xo'jaligi, chiqindilarni qayta ishlash va barqaror qishloq xo'jaligini qamrab olgan yagona siyosatni ishlab chiqish.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston uchun yashil transformatsiya nafaqat ekologik zarurat, balki uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanish va raqobatbardoshlikni ta'minlashning asosiy shartidir. Bu yo'lda muvozaatli siyosat, mustahkam iroda va xalqaro hamkorlik hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. (2023). O'zbekiston raqamlarda.
2. The World Bank. (2023). World Development Indicators.
3. International Energy Agency (IEA). (2023). Uzbekistan Energy Profile.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2023). "Yashil iqtisodiyotga o'tish to'g'risida"gi Qonun.
5. United Nations Development Programme (UNDP). (2022). Sustainable Development Goals Report: Uzbekistan.